

*Бережна Я. В., магістрант спеціальності
«Соціальна педагогіка» НУБіП України (м. Київ)
Кубицький С. О., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та інформаційних
технологій в освіті НУБіП України (м. Київ)*

ПОКАЗНИКИ ТА КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНОСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обґрунтовується необхідність формування толерантності у дітей молодшого шкільного віку. Розкриті вікові особливості прояву толерантності, мета, завдання формування толерантності у молодших школярів. Визначені показники та критерії толерантності.

Ключові слова: толерантність, формування толерантності, молодший шкільний вік, показники та критерії толерантності.

В статті обґрунтовується необхідність формування толерантності у дітей молодшого шкільного віку. Розкриті вікові особливості прояву толерантності, мета, завдання формування толерантності у молодших школярів. Визначені показники та критерії толерантності.

Ключевые слова: толерантность, формирование толерантности, младший школьный возраст, показатели и критерии толерантности.

Постановка проблеми. Сьогодні все більшого поширення в дитячому середовищі набувають недобррозичливість, озлобленість, агресивність. Причин цьому багато. Взаємна нетерпимість і культурний егоїзм через засоби масової інформації, соціальне оточення дітей, сім'ю, школу все частіше впливають на дитину. Тому активізується процес пошуку ефективних механізмів виховання дітей у дусі толерантності. «Так давайте вчитися толерантності в школах та інших спільнотах, вдома і на роботі, а найголовніше – осягати її суть розумом і серцем», – закликає Генеральний директор ЮНЕСКО Федеріко Майор.

На сьогоднішній день виникає необхідність виховання культури толерантності з найперших днів навчання в школі. Одним із завдань у формуванні особистості молодшого школяра є збагачення його моральними уявленнями та поняттями. Ступінь оволодіння ними у дітей різна, що пов'язано із загальним розвитком дитини, його життєвим досвідом. У школу приходять діти різних національностей, з різних сімей з різним соціальним статусом, з різними матеріальними можливостями. Необхідно навчити молодших школярів поважати не тільки себе, але і тих, хто поруч, приймати один одного такими, які вони є.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує значна кількість наукових праць, присвячених окремим аспектам з виховання толерантності: О. Асмолов, Л. Байбородова, Т. Білоус, О. Бурлак, Р. Валігова, О. Волошина, О. Грива, О. Клепцова, Е. Койкова, Ф. Малхозова, О. Матієнко, А. Погодіна, М. Рожков, Г.

Солдатова, Ю. Тодорцева, К. Фопель, Л.Шайгерова, О. Шарова, Г. Шеламова, А. Ширванян та ін. Вирішення деяких аспектів щодо формування толерантності висвітлено в роботах таких авторів, як: О. Брянцевої, С. Герасимова, Л. Ільченко, Е. Койкової, О.Крушельницької, О. Матієнко. Окремі теоретичні питання щодо визначення суті, змісту, структури та критеріїв толерантності розкрито у працях С. Бондиревої, М. Боришевського, О. Докукіної, Б. Кобзаря, Д. Колесова, А. Погодіної, П. Степанова, К. Чорної, В. Шаліна та ін. Розробкою методичних рекомендацій з формування толерантності в школярів займаються такі вчені: О. Асмолов, Л. Байбородова, В. Беляєва, Є.Брянцевої, О. Бурлак, С. Герасимов, О. Грива, Е. Койкова, О. Матієнко, А.Погодіна, М. Рожков, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, О. Шарова, О.Щеколдіна та ін.

Метою нашої статті є висвітлення основних показників та критеріїв сформованості толерантності дітей молодшого шкільного віку як особистісної якості.

Виклад основного матеріалу. У молодшому шкільному віці (1-4 класи) орієнтація дітей у своїй поведінці на дорослих замінюється орієнтацією на колектив ровесників. Усе більшого значення для розвитку дитини набуває її спілкування з однолітками, де засвоюються відносини дружби, лідерства [7, с. 110].

Характерними віковими особливостями вияву толерантності у молодших школярів є відвертість, справедливе відношення до іншого, а також вираження співчуття і

бажання надати допомогу. Відвертість у молодших школярів виявляється вибірково, разом зі справедливістю у відносинах між ними. Учням властиві відносини за принципом панування-підкорення і завуальованого керівництва, співчуття і бажання надати допомогу іншому виявляються не завжди. Молодшим школярам властива слабка довільність поведінки, емоційність, імпульсивність, невміння контролювати свої дії, що нерідко призводить до небажаних наслідків у відносинах між однолітками [8, с. 152].

Виховання толерантності має здійснюватися за формулою: «батьки + діти + вчитель». Заходи, в яких беруть участь батьки, служать хорошим прикладом взаємодії двох найважливіших чинників у житті дитини, школи і сім'ї, що об'єднали свої зусилля, які спрямовані на виховання відкритого, неупередженого ставлення до людського різноманіття. Взаємозв'язок родинного середовища і особистості вчителя, як референтної особи, набувають особливого значення у вихованні толерантності молодшого школяра.

У процесі виховної роботи мають поставати наступні завдання:

- виховання особистості, яка усвідомлює гідність людини;
- виховання терпимості;
- виховання гуманності;
- формування вміння вирішувати конфлікти ненасильницьким шляхом [5, с. 33].

У початковій школі формування толерантного ставлення до оточуючих людей має своєю метою виховання у молодшого школяра почуття впевненості в собі і поваги самого себе та інших.

Чинниками, що впливають на толерантність молодших школярів є:

1. Сім'я і сформовані в ній міжособистісні відносини, стереотипи і забобони.
2. Учитель початкових класів, його особистісні та професійні якості.
3. Шкільний мікросоціум з його освітніми та виховними цінностями.
4. Спільна суспільно значуща діяльність.
5. Моральний мікроклімат у класі.
6. Фізкультурно-спортивні заходи (екскурсії, походи, ігри, свята).
7. Шкільні традиції.
8. Суспільство однолітків.
9. Потреба в спілкуванні.
10. Тип темпераменту.

11. Засоби масової інформації [4, с. 22].

Толерантність виявляється у молодших школярів у постійному дотриманні гуманістичних принципів, норм і вимог у взаєминах з людьми, визнанні потреб та інтересів іншої людини, її права на позитивне волевиявлення; орієнтації на позитивне в людях; здатності до морального вдосконалення; постійній спрямованості на іншу людину, повазі її гідності; доброзичливості, довірі; співчутті, співпереживанні, доброти, своєчасній допомозі, доброчесності й милосердя.

Педагогічно продуктивними умовами, що забезпечують ефективне формування толерантності в молодших школярів визначаємо:

- виховання здатності бачити і розуміти відмінність іншої людини від себе самого;
- визнання за іншим права бути іншим; сприймати цю відмінність як цінність;
- суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихованців і педагогів у спілкуванні; сприймання, розуміння, визнання себе та інших на рівні емоцій та почуттів;
- звернення дитини до власного «Я», усвідомлення своїх вчинків, рефлексія, формування адекватної самооцінки; створення атмосфери сприяння самореалізації і саморозвитку кожної дитини, розкриття її інтересів та потенцій [6, с. 10].

Виховання толерантної особистості – процес складний, здійснюється всією соціальною дійсністю, що оточує дитину, суспільством, під впливом взаємин у сім'ї, сформованих поглядів і відносин її членів до інших людей і суспільства в цілому, під впливом спілкування з однолітками та оточуючими людьми. Як показує аналіз практики, процес формування толерантності відбувається стихійно. Для того, щоб зробити його цілеспрямованим, необхідна організована діяльність у школі. На сьогоднішній день, коли має місце порушення сімейних зв'язків, відчуження дорослих і дітей, підвищена конфліктність у їх взаєминах, вакуум, в який потрапляють багато учнів, здатна заповнити повноцінна робота соціальних педагогів школи з вихованцями. Сучасний школяр повинен правильно сприймати і розуміти єдність людства, взаємозв'язок і взаємозалежність всіх і кожного, що живуть на планеті, розуміти і поважати права, звичаї, погляди і традиції інших людей, знайти своє місце в життєдіяльності суспільства, не завдаючи

шкоди і не ущемляючи права інших людей. Прикладом однієї з комплексних програм щодо формування толерантності є програма «Виховання культури толерантності у дітей молодшого шкільного віку».

Програма «Виховання культури толерантності у дітей молодшого шкільного віку» призначена для реалізації в 1-4 класах і передбачає наступні напрями формування толерантності:

1. Знайомство дітей з принципом поваги людської гідності всіх без винятку людей.

2. Розуміння того, що кожна людина – унікальна особистість, і повага до відмінностей між людьми.

3. Розуміння принципу взаємодоповнюваності як основної риси відмінностей. Учні повинні зрозуміти, що їх відмінності можуть виступати як доповнюючі один одного елементи, як подарунок кожного з них групі в цілому.

4. Розуміння принципу взаємозалежності як основи спільних дій. Дітей слід привчити до спільного вирішення проблем і поділу праці при виконанні завдань, щоб наочно показати, як виграє кожен при вирішенні проблем через співпрацю.

5. І як результат – прилучення до культури миру. Діти на практиці пізнають, що таке повага і терпимість по відношенню до інших, отримують основи, необхідні для творення миру і розвитку спільноти.

Основною метою програми є формування у дітей навичок толерантних відносин. Як підсумок реалізації програми очікуються наступні результати:

- дитина, яка успішно взаємодіє в колективі;

- дитина, яка протистоїть інтолерантним відносинам;

- соціально адаптована дитина [1, с. 112].

Результати виховного процесу значною мірою залежать від індивідуальних особливостей вихованців, їх ставлення до виховних впливів, взаємин з однолітками, дорослими, ставлення до педагогів і батьків. Оскільки школярі різняться індивідуальними особливостями, то й результати їх виховання різні.

Оцінити рівень вихованості особистості можна і за її ставленням до навколишньої дійсності:

- до суспільства – патріотизм, суспільна дисципліна, громадська активність, працьовитість, відповідальність, солідарність, відданість справі;

- до інших людей – повага гідності, піклування, терплячість;

- до себе – гідність, самокритичність, самоконтроль, ініціатива, оптимізм;

- до культури – повага до культурних цінностей;

- до природи – повага до всіх форм життя, милування природою, примноження її багатств і раціональне їх використання;

- до моральних цінностей – демократизм, гуманізм [3, с. 65].

Спираючись на визначення толерантності та її сутності, враховуючи вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, дослідниця С.В. Бобінова визначила такі критерії та показники толерантності:

- знання про навколишній світ;

- впевненість у собі – адекватна самооцінка своїх вчинків, дій, власних сил і здібностей;

- відповідальність за свої вчинки і дії;

- доброзичливість і чуйне ставлення до навколишнього світу;

- емпатія (здатність співпереживати, співчувати, співпереживати, емоційно оцінювати події);

- рефлексія – здатність усвідомлювати, осмислювати свої дії і вчинки, знання індивідуальних особливостей, достоїнств і недоліків;

- відсутність тривожності, страху;

- витримка, самовладання (володіння собою, вміння керувати емоціями, вчинками);

- здатність прощати;

- вміння слухати, вислуховувати інших;

- комунікабельність;

- уміння знаходити шляхи порозуміння і злагоди, вирішувати спірні питання та конфліктні ситуації без агресії і силового впливу;

- здатність зрозуміти іншого і шанобливо до нього ставитися;

- відмова від домінування і насильства;

- почуття власної гідності;

- визнання за іншим права мати свою точку зору і можливість вільно її висловлювати [2, с. 31].

Сухопара І.Г. пропонує такі основні критерії толерантності та їх показники:

1. Стійкість особистості (емоціональна стабільність; доброзичливість, ввічливість, терпіння; соціальна відповідальність; самостійність; соціальна релаксація).

2. Емпатія (чуттєвість партнера; високий рівень співпереживання; екстравертність; здатність до рефлексії).

3. Дивергентність (відсутність стереотипів; гнучкість мислення; критичність мислення).

4. Мобільність поведінки (відсутність напруги в поведінці; відсутність тривоги; комунікабельність; уміння знайти вихід з складної ситуації; автономність поведінки).

5. Соціальна активність (соціальна самоідентифікація; соціальна адаптація; креативність; соціальний оптимізм; ініціативність) [7, с. 111].

Характеристика критеріїв та показників сформованості толерантності дає можливість подальшої діагностики рівнів сформованості толерантності та визначення ефективності виховного процесу щодо формування толерантності у дітей молодшого шкільного віку.

Висновки. Серед ціннісних пріоритетів сучасної освіти проблема виховання толерантності підростаючого покоління посідає особливе місце. Виховання толерантності стає вкрай важливим, оскільки толерантність – це необхідна умова для створення атмосфери доброзичливості й взаєморозуміння між людьми. Метою виховання толерантності в сучасних умовах стає розвиток толерантних якостей особистості молодшого школяра. У молодших школярів толерантність формується як ціннісна якість особистості, що виявляється в елементарних нормах поваги людської гідності, милосердя, терпимості, чуйності, уміння прощати, не робити зла, протидіяти йому, несправедливості, жорстокості, критичному ставленні до себе, у відповідних вчинках, діях і поведінці дітей.

Література

1. Андрієвська В.В. Виховання толерантності у дітей як шлях до гуманізації суспільства / В.В. Андрієвська // Педагогіка толерантності. – 1997. – №1-2. – С. 112-113.
2. Бобінова С.В. Воспитание культуры толерантности у детей младшего школьного возраста / С.В. Бобінова // Педагогіка толерантності, 2001. – № 2. – С. 30-32.
3. Ключник П.И. Формирование толерантности у младших школьников в подвижно-игровой деятельности / П.И. Ключник, С.П. Пояркова // Теория и практика физической культуры. – М., 2007, № 5. – С. 63-67.
4. Лиманская Е.В. Формирование толерантности у младших школьников / Е.В. Лиманская // Педагогіка толерантності, 2001. – № 2. – С. 21-24.
5. Прохоренко Е.Б. Формирование толерантности у младших школьников в учебно-воспитательном процессе / Е.Б. Прохоренко // Учебно-воспитательный процесс в школе и вузе. Сб. науч. тр. – М.: Изд-во МГОУ, 2004. – С. 33-36.
6. Скворцов Л.В. Перспектива толерантности. Человек: образ и сущность (Гуманитарные аспекты) / Л.В. Скворцов // Толерантность и архитектура эмоций. – М., 1996. – С. 8-45.
7. Сухопара І.Г. Формування у молодших школярів толерантності як соціально-ціннісних якостей особистості: теоретичний аспект / І.Г. Сухопара // Педагогіка толерантності, 2002. – №1-2. – С. 110-111.
8. Тилова Х.Х. Принципы формирования толерантности / Х.Х. Тилова // Вестник МГОУ. Серия «Педагогика». – №2 (31). – М.: Изд-во МГОУ, 2006. – С. 150-155.

Berezhna Yana, undergraduate

Kubitskiy Sergey, PhD. ped. Associate professor, department

INDICATORS AND BENCHMARKS OF FORMATION OF TOLERANCE IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE

Today more and more common in children's environment become hostility, anger, aggression. The reasons for this are many. Mutual tolerance and cultural self-interest through the media, social environment, family, school is increasingly affecting the child. To date, there is need for education culture of tolerance on the first day of school. One of the objectives in the formation of individual primary school children have enriching his moral beliefs and concepts. Age characteristics characteristic manifestation of tolerance in primary school children is honesty, fair treatment of others, as well as expression of sympathy and willingness to help. The elementary school of tolerance towards people around them is aimed at educating primary school children self-confidence and respect for oneself and others.

This article describes the task of tolerance, factors affecting the tolerance of younger pupils educationally productive conditions that ensure efficient tolerance. Presented program "Parenting Culture of Tolerance in primary school children", whose main objective is to develop skills in children tolerant relations. Based on the definition of tolerance and its essence, given the age characteristics of children of primary school age defined criteria and indicators of tolerance.

Keywords: tolerance, tolerance formation, primary school age, indicators and benchmarks of tolerance.